

घटस्थापना

संकलन: बसवेश्वर ढोले तथा आप्पा महाराज

अनुक्रम.....

१. नवरात्री: घटस्थापनेचे शुभ मुहूर्त....४
२. श्रीघट स्थापन पुजन विधी६
३. अश्विन (शारदीय) नवरात्र व प्रभावी दुर्गा सप्तशती साधना...११
४. जगदम्बा देवी नवरात्र ...१३
५. नऊ संख्या आणि नवरात्र अध्यात्मिक संबंध आणि महत्त्व...१७
६. देवीची ओटी कशी भरावी ...१९
७. नवरात्र घटमाळा ...२३
८. नवरात्र म्हणजे काय ?...२७

१. घट स्थापना

घटस्थापनेसाठी लागणारे साहित्य आहे. शेतातील काळी माती, एक पत्रावळ, पाच प्रकारचे धान्य यामध्ये गहू, साळी, इतर कडधान्य, तसेच कुंभ कलश, विड्याची पाने, सुपारी, छोटी नाणी, कलशाला बांधण्यासाठी दोरा, धूप-दीप, गुगुळ, कुंकू, हळद, अक्षता, गुलाल इत्यादी पूजेचे साहित्य आवश्यक असते.

घटस्थापनेसाठी स्वच्छ जागेची निवड करावी. प्रतिपदेला सकाळी लवकर स्नान करून स्वच्छ कपडे परिधान करावे. चौरंग किंवा पाटावर देवीची प्रतिमा स्थापन करून रत्नभूषण, मुक्ताहाराने सुशोभित करावी. फोटो नसल्यास दुर्गायंत्राची स्थापना करावी. त्यासमोर पवित्र ठिकाणची किंवा शेतातील माती आणून वेदी तयार करून त्यामध्ये पाच प्रकारचे धान्य पेरावेत. त्यामध्ये तीर्थ-जल ठेवावे. एखादे रत्न किंवा सुवर्णही त्यात ठेवावे.

विशेष लक्ष देण्यासारख्या गोष्टी:

उत्तर किंवा पूर्वीकडे तोंड करून पूजा करावी.

दुर्गासप्शतीचा पाठ करावा.

नऊ दिवस अखंड दिवा लावावा.

पूजा झाल्यानंतर देवीसमोर मंत्रोच्चार, गायन-वादन करावे.

या दिवसांमध्ये उत्सवात जमिनीवर झोपावे.

कुमारिकांचे पूजन करावे.

एक किंवा दोन वर्षांची कन्या कुमारिका, तीन वर्षांची कालिका, सात वर्षांची चंडिका, आठ वर्षांची शांभवी, नऊ वर्षांची दुर्गा आणि दहा वर्षांची सुभद्रा मानली जाते.

दहा वर्षांपहून अधिक वयाच्या कन्या पूजनासाठी वज्र्य मानले आहे.

नऊ दिवस उपवास करणे शक्य नसल्यास तीन दिवस उपवास करावा.

२. श्रीघट स्थापन पुजन विधी

ज्योतिष आकाश नारायणराव पुराणिक

देवी पूजा विधी :-

महाकाली-महालक्ष्मी - महासरस्वती या त्रिशक्तींबरोबर दुर्गा देवीची पूजा करण्याची प्रथा अनेक कुटुंबांत आहे. अनेक कुटुंबांची दुर्गा ही कुलदेवता आहे. या पूजाविधीत कुलाचारांना प्राधान्य असते.

कोणाकडे श्रीकुलदेवीचा शेंदुराचा तांदळा किंवा देवीचा टाक, मुर्ती स्वरूपात देवीची स्थापना केली जाते आणि आपल्या परंपरे नुसार नवमी अथवा दसराला देवीची कुलाचार केला जातो

नवरात्र हे एक धार्मिक व्रतही आहे. अनेक हिंदू कुटुंबे आश्विन शुद्ध प्रतिपदेपासून नवमीपर्यंत हे व्रत प्रतिवर्षी करतात. नवरात्र म्हणजे एक राष्ट्रीय उत्सवही आहे.

आश्विन शुद्ध प्रतिपदेस घरात अत्यंत शुचिर्भूत अशा जागी घटस्थापना करतात. एका तांब्याच्या कलशावर ताम्हन ठेवून त्यात मंडलाकार मुख्य देवता महाकाली-महालक्ष्मी - महासरस्वती यांची व त्याच्या अनेक परिवार देवतांची स्थापना करतात. दुसरा एक तांब्याचा कलश शुद्ध पाण्याने भरून त्यात सुगंधी द्रव्ये, सव्वा रुपया व सुपारी ठेवतात. कलशाच्या मुखावर पाच आंब्याची पाने ठेवून त्यावर मध्यभागी नारळ ठेवतात. या कलशाच्या पायथ्याशी एका परडीत लाल माती टाकून त्यामध्ये नऊ प्रकारची धान्ये पेरतात.. या पेरलेल्या धान्यावर रोज पाणी शिंपडतात. ते छोटेसे शेत फुलून आले की घरामध्ये धनधान्याची समृद्धी होते अशी कल्पना आहे. याच हेतूने हे धान्य रुजत घालतात. या रुजवणाच्या एका बाजूला घंटा, दुसऱ्या बाजूला शंख इ मधोमध निरांजन प्रज्वलित करून ठेवतात. देवीसमोर नंदादीप नऊ दिवस अखंड पेटत ठेवतात. दीपाच्या ज्योतीतून निघालेला प्रकाश हे देवीच्या तेजाचे प्रतीक आहे, देवीच्या शक्तीचे स्वरूप आहे, अशी मान्यता आहे. कलशाला पुष्पहार घालून कलशावर झेंडूच्या फुलांची माळ सोडतात. घराच्या मुख्य दरवाजावर झेंडूच्या फुलांचे तोरण बांधण्याची प्रथाही आहे. नवीन रेशमी वस्त्र नेसून पूजेच्या वेळी पाटावर बसतात. तेलवात घातलेली समई प्रज्वलित करून स्वतःला कुंकू लावून पूजेला आरंभ करतात.

आचमन -

हातात पाणी घेऊन फक्त दोनदा आचमन करतात. नंतर भगवान श्रीविष्णूच्या चोवीस नावांपैकी पहिली तीन नावे उच्चारून एकेक आचमन करतात.

त्यानंतर हात धुऊन चौथ्या नावापासून पुढील नावे हात जोडून म्हणतात.

घटस्थापना

ॐ केशवाय नमः । ॐ नारायणाय नमः । ॐ माधवाय नमः । ॐ गोविंदाय नमः । ॐ विष्णवे नमः ।
ॐ मधुसूदनाय नमः । ॐ त्रिविस्त्रमाय नमः । ॐ वामनाय नमः । ॐ श्रीधराय नमः । ॐ हृषीकेशाय
नमः ।

ॐ पद्मनाभाय नमः । ॐ दामोदराय नमः । ॐ संकर्षणाय नमः । ॐ वासुदेवाय नमः । ॐ
प्रद्युम्नाय नमः ।

ॐ अनिरुद्धाय नमः । ॐ पुरुषोत्तमाय नमः । ॐ अधोक्षजाय नमः । ॐ नारसिंहाय नमः । ॐ
अच्युताय नमः ।

ॐ जनार्दनाय नमः । ॐ उपेन्द्राय नमः । ॐ हरये नमः । ॐ श्रीकृष्णाय नमः ।

प्राणायाम -

प्राणायाम करताना म्हणावे -

ॐ प्रणवस्य परब्रम्ह ऋषि । परमात्मा देवता । दैवी गायत्री छंदः । गायत्र्या गाथिनो विश्वामित्र ऋषि :
। सविता देवता । गायत्री छंदः । प्राणायामे विनियोगः । ॐ भूः ॐ भुवः ॐ स्वः ॐ महः ॐ जनः ॐ
तपः ॐ सत्यम् ॥

ॐ भूर्भुवः स्वः । ॐ तत्सवितुर्वरेण्यम् । भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् । ॐ
आपोज्योती रसोऽमृतं ब्रह्मभूर्भुवः स्वरोम देवादिकांना वंदन - श्रीमन्महागणाधिपतये नमः । श्री
सरस्वत्यै नमः । श्री गुरुभ्यो नमः । वेदाय नमः । वेदपुरुषाय नमः ।
इष्टदेवताभ्यो नमः । कुलदेवताभ्यो नमः । स्थानदेवताभ्यो नमः । ग्रामदेवताभ्यो
नमः । वास्तुदेवताभ्यो नमः । शचीपुरंदराभ्यां नमः । उमामहेश्वराभ्यां नमः । श्री लक्ष्मी नारायणाभ्यां
नमः ॥ कालकामपरशुरामेभ्यो नमः । मातृपितृभ्यां नमः । आदित्यादि नवग्रहदेवताभ्यो नमः ।
सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः । सर्वेभ्यो ब्राम्हणेभ्यो नमः । उपस्थितसर्वलोकेभ्यो नमः ।
एतत्कर्मप्रधानदेवताभ्योऽ नमः ॥ अविघ्नमस्तु ॥

प्रार्थना -

आरंभलेली पूजा निर्विघ्न पार पडावी यासाठी गणपती, सरस्वती , ब्रम्हा-विष्णू-महेश, गुरुदेव
इत्यादींना हात जोडून प्रार्थना करतात.
वक्रतुंड महाकाय सूर्यकोटिसमप्रभ । निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा । १ ॥ या कुंदेन्दुतुषारहार
धवला या शुभवस्त्रावृता । या वीणावरदण्डमंडितकरा या श्वेतपद्मासना
या ब्रह्मच्युतशंकर प्रभृतिभिर्दैवैः सदा वंदिता । सा मां पातु सरस्वती भगवती निःशेष जाड्यापहा ॥ २ ॥
गुरुर्ब्रम्हा गुरुर्विष्णुः गुरुर्देवो महेश्वरः । गुरु साक्षात् परब्रम्ह तस्मै श्रीगुरुवे नमः ॥ ३ ॥
सर्वत सर्वकार्येषु नास्ति तेषाम मंगलम् । येषां हृदिस्थो भगवान् मंगलायतनं हरिः ॥ ४ ॥
तदेव लग्न सुदिनं तदेव । ताराबलं तदेव विद्याबलं दैवबलं तदेव । लक्ष्मीपते तेऽघ्नियुगं स्मरामि ॥ ५ ॥
सर्वेष्वाब्धकाकार्येषु त्रयस्त्रिभुवनेश्वराः । देवा दिशन्तु नः सिद्धिः ब्रह्मोशानजनार्दनाः ॥ ६ ॥

देशकालादींचे उच्चारण -

घटस्थापना

ॐ श्रीमद्भगवतो महापुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य अद्य ब्रह्मणः द्वितीये परार्धे विष्णुपदे,
 श्रीश्वेतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे , भरतवर्षे भरतखंडे, जंबुद्वीपे इषुपाद्रामक्षेत्रे गोदावर्याः (दक्षिणे
) तीरे, कलियुगे । कलिप्रथमचरणे। अष्टविंशत्याम् युगे । बौद्बावतारे । शालिवाहन शके । विलंबी
 नाम संवत्सरे । दक्षिणायने । शरदऋतौ । आश्विनमासे शुक्लपक्षे... तिथौ ... प्रतिपदा ,
 सोम्य वासरे अद्य ... चित्रा
 दिवस नक्षत्रे बव योगे बालकरणेतुला स्थिते वर्तमाने चन्द्रे । कन्या स्थिते श्रीसूर्ये । तुला स्थिते
 देवगुरौ ग्रहेषु यथःयथराशिस्थितेषु सत्सु
 एवंगुणविशेषविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ ।
 आता आपले गोत्र आणि जन्मनाव उच्चार करावा

संकल्प -

मम आत्मनः श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त फलप्राप्त्यर्थ, अस्माकं सर्वेषां सहकुटुंबानां
 क्षेम- स्थैर्य-विजय - अभय - आयुरारोग्य- ऐश्वर्याभिवृद्ध्यर्थ
 द्विपद-चतुष्पादानां शांत्यर्थ पुष्ट्यर्थ तुष्ट्यर्थ । समस्त मंगलावाप्त्यर्थ।
 समस्त दुरितोपशांत्यर्थ । समस्ताभ्युदयार्थ च इष्टकामसंसिद्ध्यर्थ ।
 कल्पोत्फलावाप्त्यर्थ । ... मम सहकुटुंबस्य त्रिगुणात्मका श्रीदुर्गाप्रीतिद्वारा
 सर्वापच्छांतिपूर्वक दीर्घायुधर्नन - पुत्रदिवृद्धि - शत्रुपराजय -
 किर्तिलाभ- प्रमुख - चतुर्विध- पुरुषार्थ - सिद्धयर्थ - अद्यारंभ्य नवमीपर्यंत
 महाकाली - महालक्ष्मी - महासरस्वती नवदुर्गा प्रीत्यर्थ
 मालाबंधनं अखंड दीपप्रज्वालनपूर्वकं
 कुलाचार असेल त्याप्रमाणे उच्चारतात. -

चंडिकास्तोत्र -

तन्मंत्र जप- ब्राम्हणकुमारी पुजन-उपवास-नक्तैभुक्तान्यतम-नियमादिरूपं
 शारदानवरात्रपूजां करिष्ये ।
 तदंगत्वेन प्रतिपदा विहितं कलश स्थापनादि करिष्ये ।
 (असे म्हणून उजव्या हातात पळीने पाणी घेऊन ताम्हनात सोडतात. पूजेच्या वेळी प्रज्वलित केलेला
 हा दीप नऊ दिवस अखंड तेवत ठेवतात.)
 तथाच आसनादि कलश-शंख - घंटापूजनं - दीपपूजनं करिष्ये । शरीरशुद्ध्यर्थ (श्रीपुरुषसूक्तेन)
 षडंगन्यास च करिष्ये ।
 आदौ निर्विघ्नतासिद्धयर्थ श्रीमहागणपतिपूजनं करिष्ये ।
 (असे म्हणून उजव्या हाताने ताम्हनात पळीभर पाणी सोडतात.)

श्रीमहागणपति पूजन -

घटस्थापना

श्रीगणपतीचे प्रतीक म्हणून तांदुळ किंवा गहू यांच्या छोट्याशा राशीवर नारळ किंवा सुपारी ठेवून किंवा श्रीगणपतीची छोटीशी मूर्ती ठेवून त्यावर गंध, अक्षता, फुले इत्यादी वाहून पूजा करतात.

'सकलपूजार्थं गंधाक्षतापुष्पं समर्पयामि'।

नमस्कार करून नंतर

गणानां त्वा शौनको गृत्समदो गणपतिर्जगती । गणपत्यावाहने विनियोगः । ॐ गणानां त्वां गणपतिं हवामहे ।

कवि कवीनामुपमश्रवस्तमम। ज्येष्ठराजं ब्रह्मणां ब्रह्मणस्पत आनः । शृण्वन नूतिभिः सीदसादनं । श्रीमन्महागणपतये नमो नमः । श्रीमहागणपतये नमः आवाहनं समर्पयामि ॥ असे म्हणतात.

गणपतीवर अक्षता वाहून त्याला आसन - अर्घ्य इत्यादी उपचार अर्पण करतात.

नंतर दोन विड्याच्या पानांवर सुपारी ठेवून दक्षिणा अर्पण करतात. गणपतीची पूजा पूर्ण झाल्यावर 'कार्य मे सिद्धिमायातु प्रसन्ने त्वयि धातारि । विघ्नानि नाशमायान्तु सर्वाणि सुरनाय । ' अशी प्रार्थना करतात आणि ' श्रीमहागणपतये नमो नमः । ' असे म्हणून हात जोडतात.

आसन व वातावरणशुद्धी _ ॐ पृथ्वी त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुनां धृता । त्वं च धारण मां देवि पवित्र कुरु चासनं ॥१॥

अपक्रामन्तु भूतानि पिशाचाः सर्वतो दिशम् सर्वषाम विरोधेन पूजाकर्म समारभे ॥२॥

अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमिसंस्थिताः । ये भूता विघ्नकर्तारस्तेनश्यन्तु शिवाज्ञया ॥३॥

असे म्हणून अक्षता घेऊन आपल्याभोवती चारी दिशांना फेकतात.

षडंगन्यास - ॐ यत्पुरुषं व्यदधुः कातिधाव्यकल्पयन् मुखं किमस्य कौ बाहू का उरु पादा उच्येते । हृदयाय नमः।

असे म्हणून हृदयाला हात लावतात.

ॐ ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत् बाहू राजन्यः कृतः उरु तदस्य यद वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत । शिरसे स्वाहा।

असे म्हणून मस्तकाला स्पर्श करतात.

ॐ चंद्रमा मनसो जातश्चक्षो सूर्यो अजायत । मुखदिंदुश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत । शिखायै वषट्।

असे म्हणून शेंडीला स्पर्श करतात.

ॐ नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीष्णौदयोः समवर्तत पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ अकल्पयन् । कवचाय हुं ।

असेम्हणून दोन्ही हातांनी हृदयाच्या खालच्या बाजूला स्पर्श करतात.

ॐ सप्तास्यासन् परिधयस्त्रिसप्त समिधः कृताः। देवा यज्ञं तन्वाना अबघ्नन्

पुरुषं पशुं । नेत्रत्रयाय वौषट् । डोळ्यांना स्पर्श करावा ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवस्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन । तेह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्या सन्ति देवाः अस्त्राय फट् असे म्हणून टाळी वाजवतात व 'इति दिग्बंधः' असे म्हणतात.

कलशपूजा - कलशस्य मुखे विष्णुः कंठे रुद्रः समाश्रितः मूले तु स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृगणाः स्मृताः ॥

कुक्षौ तु सागराः सर्वे सप्तद्वीपा वसुधरा । ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः । अंगैश्च सहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः ।

अत्र गायत्री सावित्री शांतिः पुष्टिकरी तथा । आयांतु देविपूजार्थं दुरितक्षयकारकाः ॥ गंगे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वती । नर्मदे, सिंधु, कावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ॥ श्रीवरुणाय नमः । सर्वोपचारार्थं गंधाक्षतपुष्पाणि समर्पयामि ॥ शुद्ध पाण्याने भरलेल्या कलशाला गंध, अक्षता व फुले वाहावी.

शंखपूजा - शंखादौ चंद्रदैवत्यं कुक्षौ वरुणदेवता । पृष्ठे प्रजापतिश्चैव अग्रे गंगासरस्वती ॥ त्वं पुरा सागरोत्पन्नौ विष्णुना विधृतः करे । अग्रतः सर्वदेवानां पांचजन्यं नमोऽस्तुते ॥ शंखदेवतायै नमः । सर्वोपचारार्थं गंध-पुष्प-तुलसीपत्रं समर्पयामि ॥ गंध, फुले, तुलसी शंखाला अर्पण करावी. घंटापूजा - आगमार्थं तु देवानां गमनार्थं तु रक्षसां । कुरु घंटाएवं तत्र देवताऽव्धानलक्षणम् ॥ घंटायै नमः । सकलपूजार्थं गंधाक्षतपुष्पं समर्पयामि ॥ घंटेला गंध, अक्षता, फुले वाहावी व घंटा वाजवावी. दीपपूजा - भो दीप ब्रह्मरूपस्त्वं ज्योतिषां प्रभुरव्ययः । अतस्त्वां स्थापयाम्यत्र मम शांतिप्रदो भवो ॥ दीपदेवतायै नमः । सकलपूजार्थं गंधाक्षतपुष्पं समर्पयामि ॥ असे म्हणून समईला गंध, अक्षता, फूल वाहून नमस्कार करतात.

मंडप पूजा -

घटस्थापना करावयाच्या जागी वर लहानशी मंडपी आंब्याचे डहाळे वगैरे नीट सुशोभित अशी तयार करतात. या मंडपीला देवतास्वरूपी मानून तिची पूजा करतात. श्री मंडपदेवतायै नमः । गंधाक्षतपुष्पं समर्पयामि ॥ (मंडपाला गंध, अक्षता, फुले वाहतात.)

प्रोक्षण -

अपवित्रः पवित्रो वा सर्वावस्थां गतोऽपि वा । यः स्मरेत् पुंडरीकाक्षं सबाह्याभ्यंतरः शुचिः ॥

असे केल्यावर पूजाविधी संपूर्ण होतो.

रोज सकाळी आणि संध्याकाळी

देवीची आरती व भजन करून श्री भगवतीचे चिंतन करावे

३.अश्विन (शारदीय) नवरात्र व प्रभावी दुर्गा सप्तशती साधना:

दि. 10 आक्टों. 2018/बुधवार (अश्विन शु. प्रतिपदा) ते 18 आक्टों. 2018/गुरुवार (अश्विन शु. नवमी) पर्यंत विशेष पर्वकाळ असून यामध्ये खालील साधना केल्याने सर्व प्रकारच्या बाधा, पीडा, त्रास, दोष व आर्थिक अडचणी नष्ट होतात आणि मनोवाचिछत प्राप्त होते.

- *1) साधनेची वेळ शक्यतो एकच असावी. (सकाळी ब्राह्ममुहूर्थापासून सूर्योदयापर्यंत अथवा संध्याकाळी सूर्यास्तानंतर रात्रीच्या प्रथम प्रहरापर्यंत)*
- *2) साधनाकाळात काया-वाचा-मनाने सात्विक राहून शक्यतो जमिनीवर (चटईवर) निद्रा घ्यावी.*
- *3) प्रथम शुचिर्भूत होऊन आपल्या कुलदेवतेचे, आई-वडिलांचे व गुरुंचे स्मरण करावे आणि इष्टकामनेचा संकल्प सोडावा.*
- *4) यानंतर गुरुमंत्राची एक माळ व कुलदेवतेच्या अथवा इष्टदेवतेच्या मंत्राची एक माळ जप करावा.*
- *5) नंतर खालीलपैकी कोणत्याही एका मंत्राचा 3/5/7/11 माळा जप करावा.*
- *6) यानंतर खालील सप्तश्लोकी श्री दुर्गासप्तशती स्तोत्राचे 3 वेळा/5 वेळा/7 वेळा/11वेळा पाठ करावेत.*

!! मंत्र !!

1) ॐ ह्रीं दुं दुर्गाय नमः ॥

किंवा

2) ॐ ऐं ह्रीं क्लीं चामुंडाय विच्छे ॥

॥ सप्तश्लोकी श्री दुर्गासप्तशती स्तोत्र ॥

श्री गणेशाय नमः। श्री सरस्वती दैवतोभ्यो नमः॥श्री कुलदेवताभ्यो नमः॥

देव्युवाच-

शृणु देवी प्रवक्ष्यामि कलौ सर्वेष्टसाधनम्।

मया तवैव स्नेहेनाप्यम्बास्तुतिः प्रकाशयते॥

अथ विनियोगः

ॐ अस्य श्रीदुर्गासप्तश्लोकीस्तोत्रमंत्रस्य नारायण ऋषिः अनुष्टप् छन्दः, श्रीमहमकाली महालक्ष्मी महासरस्वत्यो देवताः, श्रीदुर्गाप्रीत्यर्थं सप्तश्लोकीदुर्गापाठे विनियोगः।

ॐ ज्ञानिनाम अपिचेतांसि देवी भगवती हि सा।

घटस्थापना

- *बलादाकृष्य मोहाय महामाया प्रयच्छति॥*
- *दुर्गे स्मृता हरसि भीतिमशेषजन्तोः*
- *स्वस्थैः स्मृता मतिमतीव शुभां ददासि।*
- *दारिद्र्यदुःखभयहारिणि त्वदन्या*
- *सर्वोपकारकरणाय सदाद्र्चिता॥*
- *सर्वमंगलमंगल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके।*
- *शरण्ये त्र्यम्बके गौरी नारायणि नमोऽस्तुते॥*
- *शरणागतदीनार्त परित्राणपरायणे।*
- *सर्वस्यांतिहरे देवि नारायणि नमोऽस्तुते॥*
- *सर्वस्वरूपे सर्वेशे सर्वशक्तिसमन्विते।*
- *भयेभ्यस्त्राहि नो देवि दुर्गे देवि नमोऽस्तुते॥*
- *रोगानशेषानपहंसि तुष्टा रुष्टा तु कामान् सकलानभीष्टान्।*
- *त्वामाश्रितानां न विपन्नराणां त्वामाश्रयतां हमाश्रयतां प्रयन्ति॥*
- *सर्वाबाधाप्रशमनं त्रैलोक्यस्याखिलेश्वरि।*
- *एवमेव त्वया कार्यमस्यद्वैरिविनाशनम्॥*
- *॥इति सप्तश्लोकी श्री दुर्गा सप्तशती संपूर्णम्॥*
- *गुरुवर्याचा चरणरज- सुरज राकले, पुणे. मोबा.- +91 9823763839
- *□इति सुर्यार्पणमस्तु□*

४. जगदम्बा देवी नवरात्र

सहकारी बंधु भगिनिनो देवी नवरात्र घट स्थापना व नवरात्र महोत्सव सुरू होत आहे. त्या जगदम्बा मातेची समग्र माहिती ,प्रभावी मंत्र तसेच "दुर्गा सप्तशती" अंतर्गत संपूर्ण माहिती आजपासून आपण घेणार आहोत.साधारण पणे देवीचा वार म्हणजे "मंगळवार" असतो.हे सर्वज्ञात आहे. आणि आपल्या ज्योतिष शास्त्रामध्ये प्रत्येक जातकाला भीती असते ती मंगळ या ग्रहाची.या मंगळ ग्रहाचे दोष व भोगावे लागणारे परिणाम याचे अनुभव अनेकांना येत असतात येत आहेत. महारुद्र हनुमंताचे देखील या ठिकाणी एक योगसूत्र आहे. हनुमानाचा जन्म देखील मंगळवारी झालेला आहे. आपल्या पैकी प्रत्येक व्यक्तीला ग्रहमानाचे अनिष्ट परिणाम टाळावेसे वाटणे सहाजिकच आहे. मुलामुलीचे विवाह या मंगळदोषामुळे आडून राहातात.माझ्या सहकारी भगिनी बांधवानो मुळीच चिंता करू नका. पत्रिकेतील "मंगळदोष" निवारण करायचे असतील त्यांनी अवश्य "देविची" उपासना करावी. देवि ही एक अलौकिक शक्ती असून ती जगतजननी आहे.

समस्त जगाच्या मुळाशी तीच वास करून असते.

सर्वांना माहीत असलेला मंत्र ----

"सर्व मंगल्य मांगल्यै शिवे सर्वार्थ साधिक्यै । शरण्यै त्र्यंबक्यै गौरी नारायणी नमोस्तुते ॥"

या साध्या मंत्राचा जप जरी आपण आपल्या उपासनेमध्ये श्रद्धेने केला तरी ती अचिंत्य शक्ती आपल्या जवळ येत असल्याची चमत्कारिक जाणीव होत राहाते.देवीच्या महात्म्याची सूक्ते पठण करणे हे देवि उपासनेचे सहज सुलभ साधन होय.शुचिर्भूतपणे स्नान करून या सूक्तांचे पठण केल्यानंतर देवीला हळदीकुंकू वहावे. देवीच्या पूजेत शुद्ध हळदीकुंकू मुख्य असून ज्याला विस्तृत पूजा करावयाची असेल त्याने स्वतःच्या आर्थिक सामर्थ्यानुसार देविची पंच,षोडश,अथवा अष्टोत्तरशत उपचारांनी पूजा करावी.दूधसाखरेचा किंवा अनेक पक्वान्नाचा नैवेद्य देवीला अर्पण करून देवीचा प्रसाद म्हणून यथाशक्ती अन्नदान द्यावे.

देवी ही भाग्याची देवता असल्याने आणि शक्ती, वैभव , राज्य आदींच्या प्राप्तीसाठी तिची उपासना करावयाची असल्याने तिच्या पूजा-अर्चेत कंजूषपणा करू नये.श्रग्वेदातील वाणी-सामर्थ्याचे वर्णनपर सरस्वती सूक्ताचा तसेच श्रग्वेदातील श्री (लक्ष्मी) सूक्ताचा अपवाद वगळता साक्षात देवीसूक्त हे श्रग्वेदात नाही. ऋग्वेदातील अन्य सरस्वती सूक्ते ही सरस्वती नदीला उद्देशून रचलेली आहेत.पंच अथर्वशीर्षापैकी "देवि अथर्वशीर्ष" भक्त नित्य पठण करतात.हे अत्यंत प्रभावी अथर्वशीर्ष आहे. याचा दर मंगळवारी व आष्टमीला देवीच्या प्रतिमेसमोर मनात इच्छा धरून दहा वेळा श्रद्धेने पाठ केला तर मनातली इच्छा पूर्णत्वास जाते. असे अनुभव बरेच लोकांना आलेले आहेत. मार्कंडेय पुराणातील "सप्तशती" आख्यानात असणारे सर्व मंत्र फार प्रभावी आहेत.या मंत्रांची सविस्तर पणे मराठी अर्थासह माहिती आपण क्रमशः घेणार आहोत.मी शिवाजी व्यास आपणास

खात्रीने सांगू इच्छितो की याचा आपणा सर्वांना ग्रहपीडा निवारणार्थ तसेच उत्तम आरोग्यासाठी निश्चितच उपयोग होईल.

"या देवी सर्व भूतेशू शांतिरूपेण संस्थिता । नमस्तस्यै। नमस्तस्यै। नमस्तस्यै । नमो नमः॥

जगदम्बा देवी नवरात्र

असे म्हणतात की, सर्वात प्रथम व अनाकलनीय अशा प्रचंडरूपात प्रादुर्भूत झाली ती महान "शक्ती" म्हणजेच "देवि" आहे. सर्वत्र या देवीचीच सत्ता असते. ग्रह, नक्षत्र, तारे पंचमहाभूते यांना सामर्थ्य हे या देवीचेच आहे. सृष्टीतील उत्पत्ती, स्थिती व लय याचे नियंत्रण ही देवी ब्रह्मा, विष्णु आणि महेश यांच्या द्वारे करीत असते. देवांसह सृष्टीतील समस्त प्राणीमात्रांना कर्मानुरूप भोगण्यासाठी या ग्रहनक्षत्रांची योजना देवीनेच केलेली आहे. या देवीमातेच्या प्रेरणेनेच ग्रहांच्या शुभ-अशुभ भ्रमणाचे कार्य चालत असते.

अत्यंत महत्वाचे म्हणजे. ही शक्ती सर्वत्र निद्रावस्थेत असते. त्यामुळे संकटसमयी ती जागृत करावी लागते. मनुष्याला ग्रहपीडेने ग्रासले असेल, व त्याला त्यातून बाहेर पडायचे असेल तर नुसते ग्रहांचे जप करून काही साध्य होत नाही. कारण ग्रहांना बल देणारी तीच शक्ती असल्याने त्या शक्तीचा जागर होणे म्हणजेच देवी ! जागृत! होणे आवश्यक असते.

आजच्या या भागात मी शिवाजी व्यास आपणास या देवीचे अत्यंत प्रभावी असे मंत्र आता क्रमाने देण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

देवीची (शक्तीची) उपासना समस्त मनुष्याने, सर्व वयातील स्त्रीपुरुषांनी, आबालवृद्धनी अगदी कुणीही करायलाच पाहिजे. मात्र यासाठी देहाची मनाची प्राप्त परिस्थितीनुसार पवित्रता राखणे हे तितकेच महत्वाचे आहे. एवढे पथ्य पाळून ही उपासना करावी. उपासनेच्या सुरुवातीला "सप्तश्लोकी दुर्गा स्तोत्र" याची माहिती घेऊ या. या स्तोत्रामध्ये फार प्रभावी मंत्र आहेत. ते पुढील प्रमाणे आहेत.

!!सप्तश्लोकी दुर्गा!!

(संस्कृत मंत्र मराठी भावार्थासह)

शिव उवाच-

देवि त्वं भक्तसुलभे सर्वकार्य विधायिनि । कलौ हि कार्यसिध्यर्थमुपायं ब्रूहि यत्नतः ॥१॥

【१】 :--शिव म्हणाले --

"हे दुर्गे देवी! तू भक्तांना अगदी सहजपणे प्रसन्न होतेस. त्यांच्या सर्व कर्मात व कार्याला उत्तम व भरपूर यश देणारी आहेस याची खात्री असल्याने, आम्ही भक्तांनी या कलियुगात तुला प्रसन्न करण्यासाठी व संकट, पीडा, भीती निवारण्यासाठी कोणते उपाय व उपासना करावी याचे आम्हाला मार्गदर्शन कर!

घटस्थापना

देव्युवाच---शृणु देव प्रवक्षामि कलौ सर्वेष्टसाधनम् । मया तवैव स्नेहेनाप्यम्बास्तुतिः प्रकाशयते
॥२॥

【२】 :---देवी म्हणाली,

"भगवान ! या कलियुगात माझे नामस्मरण व सतत चिंतन हा एकच इष्ट मार्ग आहे ज्यामुळे माझी कृपा प्राप्त होते. माझ्या(देवि जगदम्बेच्या) स्तुतिस्तोत्रांनी भक्तांच्या मनामध्ये भक्ति प्रकाशाचा उदय होतो. श्रद्धा जागृत होते, व आनंदयुक्त होऊन स्तोत्र गायन केल्याने इष्ट देवता प्रसन्न होते.

ओम् अस्य श्रीदुर्गासप्तश्लोकीमन्त्रस्य नारायण श्रुषिः अनुष्टुप छन्दः

श्रीमहाकालीमहालक्ष्मीमहासरस्वत्यो देवताः श्रीदुर्गाप्रीत्यर्थं सप्तश्लोकी दुर्गापाठे विनियोगः।

ओम् ज्ञानिनामपि चेतांसि देवी भगवती हि सा।बलादाकृष्य मोहाय महामाया प्रत्यच्छति॥१॥

【१】 :--ज्ञानी लोकांना निर्माण होणाऱ्या स्फूर्ति व चेतनेचे रहस्य देवी भगवतीच्या स्तुती स्तोत्रामुळे फुलत राहाते.हे ऐकून देवी अम्बा मोहून जाऊन भक्तांवर कृपा करते.आदीमाया जगज्जननि म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या दुर्गेला !!आई!! म्हणून कारुण्य भावनेने साकडे घातल्यावर तिची कृपा झाल्या शिवाय राहिल का?

दुर्गे स्मृता हरसि भीतिमशेषजन्तोः स्वस्थैः स्मृता मतिमतीव शुभां ददासि ।

दारिद्र्यदुःखभयहरिणि का त्वदन्या सर्वोपकार-करणाय सदाद्रं चित्ता ॥२॥

【२】 :--जगदंबा माता दुर्गेचे स्मरण करताच भक्तांच्या मनातील भय नाहीशे होऊन स्थैर्य लाभते.ही देवी भक्तांचे नेहमीच मंगल करणारी आहे. शुभदायी असल्याने भक्तांचे दारिद्र्य, दुःख,भय,पीडा,अनारोग्य हरण करून सर्व प्राणीमात्रांवर उपकार करते त्यामुळे तिचे अंतःकरण भक्तांचे विषयी माया व ममतेने भरलेले आहे.

सर्वमंगलमांगल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके ।

शरण्ये त्र्यंबक्ये देवि नारायणी नमोस्तुते ॥३॥

【३】 :--या विश्वातील जेवढ्या म्हणून अत्यंतिक मंगल व शुभदायी गोष्टी आहेत त्यात सर्वात सुमंगल अशी ही दुर्गा माता आहे.ही शिवप्रिया म्हणजे कल्याण करण्याविषयी जिची प्रीती आहे. पार्वती, गौरी ह्या नावाने समस्त सृष्टीत जिचा वावर आहे.तिच्याविषयी सतत आदर,ध्यान, पूजा व भक्तिभाव या मार्गाचा अवलंब करून आम्ही तिला अनन्य भावाने शरण जातो.या मंगलरूपी नारायणी देवीला आम्ही वंदन करतो !!

शरणागतदीनार्तपरित्राणपरायणे । सर्वस्यार्तिहरे देवि नारायणी नमोस्तुते ॥४॥

【४】 :--या दुर्गादेवीला आम्ही अत्यंत आर्त भावांनी शरण जात असून,या संसाररूपी भवसागरात भटकत असताना आमच्यामध्ये शौर्य व धैर्य निर्माण व्हावे तसेच आमचे संरक्षण होण्यासाठी देवीने आमचे सहाय्य करावे. आमच्यावर येणाऱ्या विविध समस्यारूपी संकटाचा नाश करावा केवळ याचसाठी आम्ही देवी नारायणीला अत्यंतिक श्रद्धेने वंदन करतो.

सर्वस्वरूपे सर्वेशे सर्वशक्तिसमन्विते । भयेभ्यस्त्राहि नो देवि
दुर्गे देवि नमोस्तुते ॥५॥

【५】 :---हे देवी! तू सर्वस्वरूपात आहेस! सर्ववेशात आहेस! सर्व शक्ती व पराक्रम तुझ्या ठायी एकत्र आलेले आहेत. ज्या ज्या वेळी आम्ही संकटांनी वेढून भयभीत झालेलो असतो त्यात्यावेळी संकटातून मुक्त व्हावे म्हणून तुझ्याकडे धाव घेत असतो व तुझीच प्रार्थना करीत असतो .हे दुर्गे माते!तू आमची प्रार्थना व नमस्कार स्वीकार कर .!

रोगानशेषानपहंसितुष्टा । रुष्टातुकामान् सकलानभिष्टान्॥
त्वामाश्रितानां न विपन्नराणां ।
त्वामाश्रिता ह्याश्रयतां प्रयान्ति ॥६॥

【६】 :--हे देवि माते !संसारातील संकटनिवारणार्थ व मुक्तीसाठी जे जे भक्त तुला शरण येतील, तुझा आश्रय मागतील,तुझी भक्ती पूजन करतील त्यांना तू विपन्नावस्थेत कसे बरे राहू देशील!! त्यांचा असा ठाम विश्वास आहे की,श्रद्धा- भक्तीने किंवा केवळ स्मरणानेच त्यांना तू आपत्ती- विपत्तीतून बाहेर काढून मुक्त करशील.

सर्वाबाधाप्रशमनं त्रैलोक्यस्याखिलेश्वरी ।
एकमेव त्वया कार्यं मस्मद्वैरीविनाशनम् ॥७॥

【७】 :--या सर्व सृष्टीची व त्रैलोक्याची एकमेव रक्षणकर्त्री असणाऱ्या हे जगदम्बे.

...

५. नऊ संख्या आणि नवरात्र अध्यात्मिक संबंध आणि महत्त्व

- नवरात्रीच्या घटाभोवती पसरलेल्या मातीत पेरली जाणारी 'नऊ' धान्यं : साळ, गहू, ज्वारी, बाजरी, मका, मूग, हरभरा, जवस, मटकी.
- दुर्गामातेचे 'नऊ' अवतार : शैलपुत्री, ब्रह्मचारिणी, चंद्रघंटा, कुष्मांडा, स्कंदमाता, कात्यायिनी, कालरात्री, महागौरी, सिद्धिरात्री.
- दुर्गादेवीची 'नऊ' नावं : अंबा, चामुंडा, अष्टमुखी, भुवनेश्वरी, ललिता, महाकाली, जगदंबा, नारायणी, रेणुका.
- महाराष्ट्रातली देवीमातेची प्रसिद्ध 'नऊ' देवस्थानं : वज्रेश्वरी (वसई), महालक्ष्मी (डहाणू), महाकाली (अडिवरे), सप्तशृंगी (वणी), रेणुकादेवी (माहूर), महालक्ष्मी (कोल्हापूर), तुळजाभवानी (तुळजापूर), योगिनीमाता (अंबेजोगाई), श्री एकवीरादेवी (कार्ळा).
- नवरात्रीचे 'नऊ' रंग : लाल, निळा, पिवळा, हिरवा, राखाडी, भगवा किंवा केशरी, पांढरा, गुलाबी, जांभळा.
- नवग्रहांच्या 'नऊ' समिधा : रुई, पलाश, खदिर, अपामार्ग, पिंपळ, औदुंबर, शमी, दुर्वा, कुश.
- नवग्रहांची 'नऊ' रत्नं : माणिक, मोती, प्रवाळ, पाचू, पुष्कराज, हिरा, नीलमणी, गोमेद, वैडूर्य, पीतवर्ण-मणी.
- 'नऊ' प्रकारची दानं : अन्नदान, धनदान, भूदान, ज्ञानदान, अवयवदान, श्रमदान, रक्तदान, वस्त्रदान, देहदान.
- नवविध भक्तीचे 'नऊ' प्रकार : श्रवण, कीर्तन, स्मरण, अर्चन, पादसेवन, वंदन, सख्य, दास्य, आत्मनिवेदन.
- प्रसिद्ध 'नऊ' नाग : शेष, वासुकी, तक्षक, शंखपाल, कालिया, कर्कोटक, पद्मक, अनंत, पद्मनाभ.
- समस्त मानवजातीला सामावून घेणा-या पृथ्वीचे नवखंड : भरतखंड (पूर्व), केतुमालखंड (पश्चिम), रम्यखंड (दक्षिण), विधिमालखंड (उत्तर), वृत्तखंड (आग्नेय), द्रव्यमालखंड (नैऋत्य), हरिखंड (वायव्य), हर्णखंड (ईशान्य), सुवर्णखंड (मध्य).
- मानवी देहांतर्गत असलेले 'नऊ' कोश : अन्नमय, शब्दमय, प्राणमय, आनंदमय, मनोमय, प्रकाशमय, ज्ञानमय, आकाशमय, विज्ञानमय.
- मानवी मनाचे 'नऊ' गुणधर्म : धैर्य, सामर्थ्य, भ्रांती, कल्पना, वैराग्यवादी, सद्विचार, रागद्वेषादी असद्विचार, क्षमा, स्मरण, चांचल्य.

- मानवी शरीराच्या 'नऊ' अवस्था : मातेच्या उदरातली निषेक रूपावस्था, गर्भावस्था, जन्म, बाल्य, कौमार्य, तारुण्य, प्रौढत्व, वृद्धत्व, मृत्यू.
- नाथांच्या नीतीशास्त्रातली 'नऊ' रहस्यं : आयुष्य, वित्त, गृहछिद्र, मैथून, मंत्र, औषध, दान, मान, अपमान.

६. देवीची ओटी कशी भरावी:

खण-नारळाने देवीची ओटी भरणे, हा देवीच्या दर्शनाच्या वेळी करावयाचा एक प्रमुख उपचार आहे. हा उपचार शास्त्र समजून अन् भावपूर्ण केला, तर त्याचा आध्यात्मिक लाभ अधिक प्रमाणात भाविकाला होतो. पुढील ज्ञान (माहिती) वाचून देवीची ओटी योग्यरित्या भरून पूजकांनी देवीची कृपा संपादन करावी !

देवीची ओटी भरतांना...

१. देवीची ओटी भरण्याचे महत्त्व काय ?

'देवीपूजनाची सांगता देवीची ओटी भरून (खण आणि साडी अर्पण करून) करणे, म्हणजे देवीच्या निर्गुण तत्वाला आपल्या आध्यात्मिक उन्नतीचे वा कल्याणाचे कार्य करण्यासाठी सगुणात येण्यास आवाहन करणे होय. देवीला खण आणि साडी अर्पण करतांना देवीला प्रत्यक्ष कार्य करण्याची प्रार्थना केल्याने त्या आधी केलेल्या पंचोपचार विधीतून कार्यरत झालेल्या देवीच्या निर्गुण तत्वाला साडी आणि खण यांच्या रूपाने मूर्त सगुण रूपात साकार होण्यास साहाय्य होते.'

२. देवीची ओटी भरण्याची योग्य पद्धत

अ. 'देवीला अर्पण करावयाची साडी सुती किंवा रेशमी असावी; कारण देवतेकडून येणाऱ्या सात्विक लहरी ग्रहण करण्याची आणि धरून ठेवण्याची क्षमता इतर धाग्यांच्या तुलनेत या धाग्यांमध्ये अधिक असते.

आ. एका ताटात साडी ठेवून तिच्यावर खण, नारळ आणि थोडे तांदूळ ठेवावेत. नारळाची शेंडी देवीच्या दिशेने असावी. नंतर ताटातील या सर्व वस्तू हाताच्या ओंजळीत घेतल्यावर त्या स्वतःच्या छातीसमोर येतील, अशा पद्धतीने देवीसमोर उभे रहावे.

इ. 'देवीकडून चैतन्य मिळावे आणि आपली आध्यात्मिक उन्नती व्हावी', अशी देवीला भावपूर्ण प्रार्थना करावी. यामुळे देवीतत्त्व जागृत होण्यास साहाय्य होते.

ई. ओटीचे साहित्य देवीच्या चरणी अर्पण केल्यानंतर ओटीच्या साहित्यावर तांदूळ वहावेत.

उ. देवीला अर्पण केलेली साडी शक्य असल्यास परिधान करावी, तसेच नारळातील खोबरे प्रसाद म्हणून ग्रहण करावे.

३. ओटी भरतांना हातांची ओंजळ छातीसमोर ठेवून उभे रहावे.

४. देवीची ओटी भरतांना होणारी सूक्ष्मातील प्रक्रिया आणि त्यामुळे होणारे लाभ

अ. नारळाच्या शेंडीकडे देवीचे तत्त्व आकृष्ट होते. हे तत्त्व नारळाद्वारे खण आणि साडी यांमध्ये संक्रमित होण्यास साहाय्य होते. तसेच नारळाच्या शेंडीतून प्रक्षेपित होणाऱ्या लहरींमुळे जिवाच्या शरिराभोवती संरक्षक-कवच निर्माण होते.

आ. वस्त्रातून पृथ्वीतत्त्वाच्या साहाय्याने सात्त्विक लहरी प्रक्षेपित होतात. या लहरी नारळातील पाण्यात असलेल्या आपतत्त्वाच्या साहाय्याने प्रक्षेपित होणाऱ्या लहरींमुळे गतीमान होऊन कार्यरत होतात. त्यामुळे पूजा करणाऱ्याच्या देहाभोवती त्या लहरींचे संरक्षक-कवच निर्माण होण्यास साहाय्य होते. तसेच साडी आणि खण यांमध्ये आलेल्या देवीतत्त्वाच्या सात्त्विक लहरींमुळे आपला प्राणदेह आणि प्राणमयकोश यांची शुद्धी होण्यास साहाय्य होते.

इ. हाताची ओंजळ छातीसमोर येईल, अशा पद्धतीने उभे राहिल्याने होणाऱ्या मुद्रेमुळे शरिरातील चंद्रनाडी कार्यरत होण्यास साहाय्य होते, तसेच मनोमयकोशातील सत्त्वकणांचे प्रमाण वाढण्यास साहाय्य झाल्याने मन शांत होते. या मुद्रेमुळे पूजक देवतेसमोर जास्तीतजास्त नम्र होतो. देवतेकडून येणाऱ्या सात्त्विक लहरी हाताच्या बोटांतून पूजा करणाऱ्याच्या शरिरात संक्रमित होण्यास साहाय्य झाल्याने शरिरातील अनाहतचक्र कार्यरत होऊन पूजा करणाऱ्याचा देवीप्रती भाव जागृत होतो. यामुळे त्याच्या स्थूल आणि सूक्ष्म या देहांची शुद्धी होण्यास साहाय्य होते. जेवढा देवीप्रती भाव जास्त, तेवढी पूजाविधीतून मिळालेली सात्त्विकता जास्त काळ टिकते.

ई. तांदूळ हे सर्वसमावेशक असल्याने चैतन्याचे ग्रहण आणि प्रक्षेपण करण्यात अग्रेसर असतात. त्यामुळे तांदळाचा समावेश ओटीत प्राधान्याने केला जातो.'

५. विशिष्ट देवीला विशिष्ट रंगाचा खण आणि साडी अर्पण केल्याने काय लाभ होतो ?

‘त्या त्या देवीला तिचे तत्त्व जास्तीतजास्त आणि लवकर आकृष्ट करून घेणाऱ्या रंगाचा खण आणि साडी अर्पण केल्याने त्या त्या देवीचे तत्त्व जिवासाठी अल्प कालावधीत कार्यरत होते. पुढील सारणीत काही देवींची नावे आणि त्या देवींचे तत्त्व जास्तीतजास्त अन् लवकर आकृष्ट करणारे रंग (त्या त्या देवीच्या तत्त्वाशी संबंधित रंग) दिले आहेत.

५० टक्क्यांपेक्षा जास्त आध्यात्मिक पातळीच्या किंवा भाव असलेल्या साधकाने विशिष्ट उद्देशासाठी देवीला विशिष्ट रंगाचा खण आणि साडी अर्पण करण्याची तेवढी आवश्यकता नसते;

कारण जिवाच्या भावावर किंवा प्रार्थनेवर अल्प-अधिक प्रमाणात देवीच्या तारक किंवा मारक या रूपांनी जिवाकरता कार्य करणे अवलंबून असते.

देवीचे तत्वः

तत्त्वाशी संबंधित रंग

रंगांचे प्रमाण (टक्के)

१. श्री दुर्गादेवी

तांबडा (लाल)

-

२. श्री महालक्ष्मी

तांबडा + केशरी

६० + ४०

३. श्री लक्ष्मी

तांबडा + पिवळा

४० + ६०

४. श्री सरस्वती

पांढरा

-

५. श्री महासरस्वती

पांढरा + तांबडा

६० + ४०

६. श्री काली

जांभळा

-

७. श्री महाकाली

जांभळा + तांबडा

८० + २०

६. देवीला सहावारी साडीपेक्षा नऊवारी साडी अर्पण करणे अधिक योग्य का ठरते ?

देवीला नऊवारी साडी अर्पण करणे, हे पूजा करणाऱ्याच्या

आवश्यकतेप्रमाणे देवीने नऊ रूपांच्या माध्यमातून कार्य करण्याचे प्रतीक असणे

घटस्थापना

देवतेप्रती भाव असणाऱ्या आणि गुरुकृपायोगाप्रमाणे समष्टी साधना करणाऱ्या पूजकाने त्याच्या भावानुसार देवीला कोणत्याही प्रकारची साडी अर्पण केली, तरी चालू शकते; कारण त्याच्या भावामुळे अपेक्षित फळाचा लाभ त्याला होतोच. मात्र प्राथमिक टप्प्याच्या साधकाची किंवा कर्मकांडाप्रमाणे साधना करणाऱ्यांची प्रत्येक गोष्ट नियमानुसार होणे महत्वाचे असल्याने त्यांनी देवीला सहावारी साडीपेक्षा नऊवारी साडी अर्पण करणे योग्य आहे. नऊवारी साडी अर्पण करणे, हे पूजा करणाऱ्याच्या आवश्यकतेप्रमाणे देवीने नऊ रूपांच्या माध्यमातून कार्य करण्याचे प्रतीक आहे. नऊवारी साडीतील नऊ वार (स्तर) हे देवीची कार्य करणारी नऊ रूपे दर्शवतात. नऊवारी साडी अर्पण करणे, म्हणजे मूळ निर्गुण शक्तीला, जिच्यात देवीतत्त्वाची, म्हणजेच शक्तीची सर्व रूपे सामावलेली आहेत, त्या श्री दुर्गादेवीला तिच्या नऊ अंगांसह (नऊ रूपांसह) प्रगट होऊन कार्य करण्याचे आवाहन करणे होय. '९' हा आकडा श्री दुर्गादेवीच्या कार्य करणाऱ्या प्रमुख नऊ रूपांचे प्रतिनिधीत्व करतो.'

७.देवीला अर्पण केल्या जाणाऱ्या खणाचा आकार त्रिकोणी का असतो ?

'त्रिकोणी आकार हा ब्रह्मा-विष्णु-महेश यांपैकी ब्रह्माच्या इच्छाशक्तीशी निगडित आहे. ब्रह्मांडातील इच्छालहरींचे भ्रमणही उजवीकडून डावीकडे त्रिकोणी आकारात संक्रमित होत असते. देवीला त्रिकोणी आकारातील खण अर्पण करणे, म्हणजे 'आपली आध्यात्मिक उन्नती व्हावी', यासाठी आदिशक्ती श्री दुर्गादेवीची इच्छाशक्ती प्रबळ करून तिची कृपादृष्टी संपादन करणे

७. नवरात्र घटमाळा

१ ला दिवस - विडयाची पाने

सोमवार - बेल, धोतरा, रुई

मंगळवार - दुर्वा, झेंडु

बुधवार - मोगरा, जाई-जुई

गुरुवार - तुळशी

शुक्रवार - गुलाब, कमळ

शनिवार - शेवंती, कृष्णकमळ

रविवार - लाल जास्वंद

९वी माळ - लिंबू

नवरात्रात प्रत्येक वारी कोणते नैवेद्य देवीस दाखवावे ते देवी भागवतात सांगितले आहे
ते पुढीलप्रमाणे:- गुरुवारी - खडीसाखर शुक्रवारी - साखर शनिवारी - गायीचे तूप. रविवारी - पायस
(खीर)

सोमवारी - गायीचे तूप

मंगळवारी - केळी बुधवारी - लोणी नवरात्रात प्रामुख्याने दुर्गास्तोत्र / महालक्ष्मी अष्टक /

कनकधारा स्तोत्र

/ रामरक्षा/ देव्यपराध स्तोत्र / श्रीसूक्त / शुलिनीदुर्गा सुमुखी स्तोत्र इत्यादी स्तोत्रांचे यथाशक्ती
पठन करावे

९. नवरात्र म्हणजे काय ?

आज आपण पाहणार आहोत नवरात्री व्रता विषयी ! हि माहिती आज देत आहे कारण ज्यांना या व्रताची माहिती नसते त्यांच्या पर्यंत आजच्या दिवसात हि माहिती पोहचेल व भाग्यालीखीत परिवारातील प्रत्येकाला हे व्रत करता येईल .

१} नवरात्र म्हणजे काय ? त्याला शारदिय नवरात्र का म्हणतात ?

अश्विन शुद्ध प्रतिपदेपासून शरद ऋतूचे आगमन होते. प्रतिपदेपासून नवमीपर्यंत साजर्या होणार्या देवीच्या या उत्सवास शारदीय नवरात्र म्हणतात. ९ दिवस उत्सव चालतो म्हणून नवरात्र. १०व्या दिवशी उत्सवाची समाप्ती होते. नवरात्र हा वार्षिक महोत्सव असून घरोघरी साजरा होणे आवश्यक आहे. आपण दररोज पूजा करीत असलेल्या कुलदेवतेतील देवत्व अधिकाधिक प्रभावी व्हावे, तिचे आपल्या घरावर व कुटुंबियांवर कृपाछत्र असावे आणि अदृश्य शक्तीपासून तिचे आपल्या कुटुंबाला संरक्षण मिळावे या हेतूने शास्त्रात नवरात्र व्रत सांगितलेले आहे. नवरात्र व्रत जितके आवडीने, भक्तीने, हौसेने व मनःपूर्वक केले जाते, तितक्या अधिक प्रमाणात त्या घरात एकोपा, शांती, सुख व समाधान नांदते.

२} नवरात्र हा कुळधर्म कोणी सांभाळावा ? त्यासाठी काय काय करावे ?

नवरात्र महोत्सव हा देवीचा म्हणजे शक्तीउपासनेचा असल्याने अत्यंत महत्वाचा कुळधर्म आहे. तो सगळ्यांकडे पाळला जाणे गरजेचे आहे. आपण कुटुंबातून विभक्त झालोत, आपले देव वेगळे केलेत, आपण आपले अन्न स्वतंत्र शिजवितो अशा सर्वांनी हा कुळधर्म पाळावा. आमच्या मोठ्या भावाकडे कुळधर्म आहे असे सोपवून रिकामे राहू नये. स्वयंपाक, मिळकत सगळे वेगळे असताना कुळधर्म कशाला दुसरीकडे सोपवायचा ? ज्या घरात स्वयंपाक व उपजिविकेचे साधन स्वतंत्र, त्या घरात कुळधर्म ही स्वतंत्र असायला हवेत. आपली आपली कुलदेवते आपण सांभाळली पाहिजेत. शिवाय कुळधर्माच्या संस्काराने घरातील मुलांच्या मनात चांगली स्मृती तयार होते. हा संस्कार सांभाळलाच पाहिजे. कुलदेवतेची प्राणप्रतिष्ठा ती देवता स्थापन करण्याच्या वेळी केलेली असते. ती पुढे दर बारा वर्षांनी करावी. म्हणून तिला प्रत्येक नवरात्रात स्वतंत्र प्राणप्रतिष्ठेची गरज नसते. तिच्यातील चैतन्य कायम टिकविण्यासाठी आपल्या परंपरेने कुलाचाराचे मार्ग सांगितलेले आहेत. नवरात्रात देवीचे घट, चंपाषष्ठीचे नवरात्र यामार्गे सेवा करीत राहिल्यास ते कर्म कुलदैवतेपर्यंत पोहोचते. कुलदेवतेची स्थापना केल्यानंतर काही काळ सेवा खंडीत झाल्यास संरक्षण कवच लगेचच संपत नाही. पण क्षीण होत जाते. त्यामुळे शक्यतो खंड करूच नये. चांगल्या शक्तीचा अनुभव यावा असे वाटत असेल तर परंपरेने चालत आलेले उत्सव साजरे करणे गरजेचे आहे.

३} वेदिका म्हणजे काय ?

वेदिका म्हणजे शेत. शेतीतील काळी माती आणून एका पत्रावळीवर बोटाचे उभे पेर उंचीचा व वीतभर लांबरुंदीचा सपाट ढीग करून एक मूठभर धान्य त्यात पेरावे. हे धान्य हळदच्या पाण्यात रंगवून घ्यावे.

यामध्ये सप्त धान्य येतात. (तांदूळ, गहू, मसूर, हरभरा, तीळ, उडीद, मूग) पत्रावळीवर आपण जे शेत तयार केले त्यामः"वेदिकायै नमः" म्हणून गंधफूल वाहून पूजा करावी. " सप्तधान्येभ्यो नमः" असे म्हणून त्या शेतात तांदूळ, गहू, मसूर, हरभरा, तीळ, उडीद, मूग ही धान्ये पेरावीमः" पर्जन्याय नमः" म्हणून त्यावर पाणी शिंपडावे. नंतर त्यावर वरूण देवतेची स्थापना करावी. काही जण वरूण (कलश) मातीचा किंवा तांब्याचा ठेवतात. त्यावर काहीजण नारळ ठेवतात. तर काही जण ताम्हण ठेवून उपास्य देवतेची स्थापना करतात. नंतर दिपाची प्राणप्रतिष्ठा करावी लागते. कारण शक्तीचे स्वरूप हे तेजोमय आहे. त्यासाठी जडधातूची समई किंवा नंदादीप वापरावा.

भोदीप देवी रुपस्त्वं कर्मसाक्ष ह्यविघ्नकृत ।

यावन्नवरात्रसामप्तिः स्थातावत्वं सुस्थिरो भव ॥

अशी प्रार्थना करून दीप लावावा. यासाठी दोन समयांची योजना करावी. त्यामुळे एखादी जरी शांत झाली तरी दुसरी चालू रहाते. विड्याच्या पानावर कुंकूवाने अष्टदल किंवा स्वस्तिक काढून त्यावर देवीचा टाक ठेवावा. पानाचे देठ देवाकडे ठेवावे. नवरात्रात इतर देवतांची षोडशोपचार पूजा करावी. टाक जागेवरून न हलविता फुलाने पाणी शिंपडावे व उपचार करावेत. सकाळ संध्याकाळ आरती करावी. देवीची स्तोत्रे, आरती, जोगवा म्हणावेत. ललिता सहस्रनाम, सौंदर्य लहरी, देवी अथर्वशिर्ष इत्यादी जे शक्य होईल त्याचे पठण करावे. उत्सवाच्या वातावरणामुळे मनात चांगल्या भावना येतात. आनंदी वातावरण निर्माण होते व देवीचे सतत स्तवन केल्याने स्फूर्ती निर्माण होते. ललिता सहस्रनाम : हे वेदातील सत्याला उजागर करते. ह्या परादेवतेचे सगुण वर्णन करते आणि पुजेचे मार्ग दाखविते व तिच्या कृपा प्रसादाची पद्धती स्पष्ट करते. ललिता सहस्रनामाच्या पठणाने तिच्या सर्व भक्तांच्या इच्छा पुरविल्या जातात. तिचे नाम हे कल्पवृक्षाप्रमाणे आहे. पुरुषांनी पठण करताना त्यातील ॐकाराचा उच्चार करावा. स्त्रीयांनी ॐकाराचा उच्चार न करता पठण करावे.

४} नवरात्राच्या उपवासाचे महत्त्व काय ?

उपवास ह्याचा अर्थ: ' उप ' म्हणजे जवळ, ' वास ' म्हणजे रहाणे. भगवंताच्या जवळ रहाणे, त्याची सतत आठवण करणे. त्यासाठी सात्विक शुद्ध अन्न घेणे गरजेचे आहे. नवरात्रात नऊ दिवस उपवास करण्याची प्रथा आहे. घरातील मुख्य व्यक्ती ते उपवास करते. त्या व्यक्तीच्या हयातीनंतर घराची सूत्रे ज्याव्यक्तीकडे येतात, तिने ते उपवास करावेत म्हणजेच त्या कुटूंबातील कुळांनी ती प्रथा पुढे चालू ठेवली पाहिजे. शक्ती देवतेची उपासना करताना मन व शरीर शुद्ध रहावे, परमेश्वराचे सानिध्य लाभवे, त्याची सतत आठवण रहावी हा उद्देश आहे. ह्यामागे एकट्या दुकट्याचा विचार नसून संपूर्ण कुल परंपरेचा विचार केलेला आहे. उपवास आहे म्हणून, खिचडी, बटाटा वगैरे जड पदार्थ खाल्ले जातात. त्यामुळे शरीराला जडत्व येते. शरीर लवकर थकते. पोटात गेल्याबरोबर निद्रा येते. मग उपवास, आराधना होत नाही. म्हणून हलके, भाजके अन्न, दुध व फलाहार घ्यायचा. शिवाय जड पदार्थ खाल्याने पोटात आम वाढतो, त्याचा निचरा होत नाही, तोपर्यंत जांभया, आळस येत राहतो. बर्याच

बायका नवरात्रात तांबूल सेवन करतात. पण तांबूल रजोगुणी आहे. सत्त्वगुणी नाही. देवीला तो प्रिय आहे म्हणून तो नैवेद्यात समाविष्ट असावा, पण त्याचे सेवन करू नये. शरद ऋतुत पावसाळा संपल्याने नद्यांना गढूळ पाणी आलेले असते. निसर्गात अनेक जिव निर्माण होतात. काही मानवाला अहितकारक असतात. असे पाणी पोटात जाते व जड अन्नाचे सेवन यामुळे अनेक रोग शरीरात ठाण मांडून बसतात. आपले व्रताच्या दृष्टीने होणारे सात्त्विक आहाराचे सेवन रोगांचे उच्चाटन करते. म्हणून देवाला प्रार्थना केली जाते. ' जीवेत शरदः शतम | ' म्हणजे आपण शंभर शरद ऋतू पहावे ही प्रार्थना केलेली असते.

५) व्रताचे नियम काय आहेत ?

जे नवरात्र व्रत आचरतात त्यांनी नऊ दिवस केशकर्तन करू नये. गादीवर झोपू नये. दुसऱ्याच्या घरी अंथरूणावर झोपू नये अथवा बसूही नये. पायात चप्पल घालू नये.

पण आजकाल हे शक्य होत नाही. मनशांत ठेवावे. परान्न घेवू नये. उगाच चिडचिड करू नये. व्रत करतानाच ते समजावून घेवून करावे. आपण आपल्या कुलाच्या कल्याणासाठी हे करतो आहे हे लक्षात घ्यावे. स्वतःला काय झेपणार आहे हे पहावे म्हणजे थोडक्यात स्वतःच्या शक्तीचे परीक्षण करावे आणि मगच व्रत करावे. जर व्रत करणे गरजेचे आहे आणि स्वतःची शक्ती कमी पडतेय असे आहे तर परमेश्वराला साक्षी ठेवून जेवढे आचरणे शक्य आहे तेवढे प्रामाणिकपणे करावे, त्याला सतत

प्रार्थना करावी, ' हे देवा, हे माझ्याकडून करवून घे ' व्रताचा अर्थ समजावून घेवून व्रत आचरल्यास आपल्याकडून ते पूर्ण होते, यात शंका नाही. " हे देवी, माझ्या बुद्धीच्या ठिकाणी तुझा वास राहू दे. " अशी देवीला प्रार्थना करावी. व्रताची आठवण ठेवली की देवीची आठवण आपोआपच होते. नवरात्रात जर सूतक आले किंवा सोहेर आले तर ज्या दिवशी ते संपेल त्याच्या दुसऱ्या दिवसापासून नवमीपर्यंत जेवढे दिवस मिळतील तेवढे दिवस नवरात्रोत्सव करावा. नवरात्र बसल्यानंतर अशौच

आले तर त्याला कोरडा म्हणजे साखर, पेढे असा नेवेद्य दुसऱ्याकडून दाखवून घेवून त्याचे लगेचच उत्थापन करावे. अन्नप्रसादाचा नेवेद्य दाखवू नये. कुमारीपूजा : नवरात्रात कुमारीपूजा हा महत्वाचा विधी आहे. जमल्यास दररोज एक प्रमाणे नऊ दिवस कुमारीकांची पूजा असते. न जमल्यास एक दिवस तरी कुमारीका पूजन करावे. दोन ते दहा वर्षांपर्यंतच्या मुलीला ' कुमारीका ' म्हणतात. दहावर्षानंतर रजोगुण प्रवेश करण्यास सुरुवात करतो, म्हणून दहाव्या वर्षानंतर कुमारीका नाही. दोन वर्षांची ' कुमारी ', तीन वर्षांची ' त्रिमूर्ती ', चार वर्षांची ' कल्याणी ', पाच वर्षांची ' रोहिणी ', सहा वर्षांची ' कालिका ', सात वर्षांची ' चंडिका ', आठ वर्षांची ' शांभवी ', नऊ वर्षांची ' दुर्गा ', व दहा वर्षांची ' सुभद्रा ' अशी वयानुसार तिला विविध नावे आहेत. मस्तकावर अक्षता टाकून त्या वयाचे नाव घेवून तिला आवाहन करावे व तिची पूजा करावी.

६) दुर्गा-सप्तशती :

दुर्गासप्तशती मध्ये अनेक स्तुतीपर श्लोक आहेत की, ज्याद्वारे भगवतीला आठविले जाते. विश्वाचे कल्याण करणारी कल्याणरूपिणी, भौतिक सुखाचा वर्षाव करणारी नारायणी, मोक्षप्राप्ती करून देणारी

निर्वाण सुखदायिनी, ज्ञानामृत पाजणारी त्रिनेत्री अशा अनेक नावांनी देवीची स्तुती त्यात आहे. देवीची सतत स्तुती केल्याने प्रजाजागृत होते. सौंदर्य-लहरी : हे शक्तीस्वरूप ज्ञानावर रचलेले आहे. सौंदर्य-लहरीचे श्लोक पापापासून मुक्त आहेत. भक्तीयुक्त अंतःकरणाने लोक ते म्हणू शकतात.

देवीच्या उपासनेसाठी या श्लोकांचे पठण करणे हा अतिशय आनंददायक अवर्णनीय अनुभव आहे. म्हणून असे श्लोक रोज घरी मोठ्याने म्हणले पाहिजेत, किंवा सर्वांनी एकत्र बसून म्हणले पाहिजेत. सर्वांच्या कल्याणाची इच्छा केली पाहिजे. पूर्वी प्रत्येक घरात, देवालयात पहाटे असे श्लोक म्हणले जायचे. तसेच दुपारी आणि संध्याकाळी ही म्हणले जात.

नवरात्रात दररोज विशिष्ट संख्येने सप्तशतीचे पाठ करावेत. हे पाठ पूजकाने स्वतः किंवा उपाध्यायांकडून करवून घ्यावेत. यामध्ये सुद्धा देवीची भरपूर स्तुती केली आहे. ' हे भगवती, तू इतकी दयाळू आहेस

की तुझ्या नुसत्या स्मरणाने भक्ताचे भय नाहीसे होते. भक्ताने नुसते स्मरण केले तरी तू विद्येचे दान देतेस, तू दारिद्र्य आणि दुःख दूर करतेस ' इत्यादी स्तुतीपर प्रार्थना आहे. हे पाठ कुळाचे कल्याणच करतात.

७} मालाबंधन म्हणजे काय?

नवरात्रात देवीचे रोज मालाबंधन करावे. पहिल्या दिवशी विड्याच्या पानाची माळ बांधावी व नंतर प्रत्येक दिवशी तिच्या रूपाप्रमाणे मालाबंधन करावे. महकाली, महालक्ष्मी, महासरस्वती व शेवटी 'विजया' ही तिची रूपे आहेत. दुसऱ्या व तिसऱ्या दिवशी रक्तवर्ण पुष्पे नंतर तीन दिवस झेंडू, सोनचाफा, शेवंती, तुळशीच्या मंजिर्या व नंतर पांढरी सुवासिक फुले ह्यांची माळ करावी. दीपप्रज्वलन : म्हणजे तेजाची पूजा. भगवंताच्या तेजाच्या पूजेने आपल्या हृदयातील तो तेजोमय भाव जागृत व्हावा आणि तेजाने तेजाची पूजा करावी अशी कल्पना आहे. यासाठी दोन जड समया ठेवाव्यात व नऊ दिवस अखंड दीप चालू ठेवावा. तेल संपल्यामुळे किंवा काजळी झटकताना जर दिवा शांत झाला तर विचार करण्याचे कारण नाही. दिवा पुन्हा लावावा, पण सगळे व्यवस्थित असताना दिवा शांत झाला तर कुलदेवतेचा जप करावा, तिची प्रार्थना करावी, क्षमा याचना करावी.

८} फुलोरा म्हणजे काय ?

नवरात्रात देवीला फुलोरा करण्याची पद्धत आहे. यात करंज्या आणि कडक पुर्या, साटोर्या करतात. हा फुलोरा कुटूंबातील प्रथेप्रमाणे तृतीया, पंचमी, सप्तमी, अष्टमी या दिवशी करावा. देवघरात मंडपी ठेवून हा फुलोरा बांधला जातो. पूजा करताना आपण ' यथादेहे तथा देवे ' हा भाव ठेवून पूजा करतो. त्यामुळे आपण तरी आपल्या घराला असे खरकटे बांधून ठेवू का? ते खरकटे पदार्थ बांधून ठेवण्याची पद्धत चूकीची आहे. त्यापेक्षा डब्यात ठेवून त्याचा नेवेद्य दाखवावा. नेवेद्य दाखवितो म्हणजे काय करतो ?

समर्पण भावनेने अर्पण करतो. देव नेवेद्य द्विकरतो म्हणजे काय तर अर्पण करणार्याचा भाव पाहून वास घेतो.

९} होम

नवरात्रात अष्टमीला होम करण्याची प्रथा आहे, दुष्ट शक्तीचा नाश करण्यासाठीच आपण या देवी (शक्ती) स्वरूपाची पूजा करतो. महाराष्ट्रात देवीची साडेतीन पिठे आहेत. त्यापैकी कोल्हापूरची ” महालक्ष्मी”, तुळजापूरची ”भवानी”, व वणीची ”सप्तश्रुंगी” ही पूर्ण पिठे व माहूरची ”रेणुका” हे अर्धपीठ आहे. कारण माहूरला फक्त तांदळा आहे. फक्त मुखपूजन आहे. तांदळा हे पार्वतीचे रूप आहे. तिथे शिवाचा लोप आहे. इतर पिठामध्ये प्रत्येक मूर्तीच्या डोक्यावर शिवलिंग आहे. म्हणजे शिवशक्ती दोन्हीही आहे.

१० } देवीच्या-सेवा कोणत्या?

श्रीसुक्तांची आवर्तने उपाध्यायांकडून करवून घ्यावीत. आणि खालील सेवा कराव्यात !

अ} कुंकूमार्चन सेवा

देवीला कुंकू हे अतिशय प्रिय आहे. कुंकू हे हळदीपासून बनविले जाते. हळद ही सुवर्णाची गुणधर्म धारण करते. ती रजोगुणी आहे. तीला ते प्रिय आहे. स्त्रीचे रूपच अग्निस्वरूप आहे. त्यामुळे लाल रंग तिला प्रिय आहे. म्हणून कुंकूमार्चन सेवेने ती प्रसन्न होते. कुठल्याही देवतेच्या मूर्तीला कुंकूमार्चन करावे, त्यामुळे शक्तीदायिनी देवता प्रसन्न होतात व आपणास सामर्थ्य प्राप्त होते, सौभाग्य देते, ऐश्वर्य देते. कुंकूमार्चन श्रीयंत्रावर करतात.

ब} तांबूल प्रदान सेवा

देवीला विडा हा आत्यंतिक प्रिय आहे. विडा हा ही रजोगुणी आहे. त्रयोदशगुणी विडा तिला आत्यंतिक प्रिय आहे. जगाच्या कल्याणासाठी तिला सत्त्वगुणापेक्षाही रजोगुणाची आवश्यकता असते. म्हणून तिला रजोगुणी पदार्थ सेवन करण्याची आवड आहे. विडा, खीर, पुरी, तळलेले पदार्थ तिला प्रिय आहेत. नवरात्रामध्ये दुष्ट शक्तीच्या संहारासाठी ब्रह्मा, विष्णु आणि महेश या तिघांच्या ठिकाणी असलेली मुळ शक्ती एकत्र येवून, ही आदिशक्ती, आदिमाया, जगदंबा निर्माण झाली. ही आदिशक्ती अत्यंत प्रभावी आहे. नवरात्राच्या पहिल्या दिवशी दौहित्री पाडवा असतो. त्या दिवशी मातामह श्राद्ध असते. ज्यांचे वडील जिवंत आहेत पण आजोबा जिवंत नाहीत

(आईचे वडील) आणि आजोबांना जावून एक वर्ष झाले असेल अशा तीन वर्षांपेक्षा मोठ्या असलेल्या नातवास (आईच्या मृत वडीलांस) आजोबास तर्पण करता येते.

व्यवस्थित श्राद्धाचा स्वयंपाक करून ब्राह्मण भोजन करवून श्राद्ध विधीही करता येतो. मात्र वडील गेल्यावर दौहित्र करता येत नाही. नवरात्रात एखाद्या व्यक्तीचे निधन झाल्यास पुढिल वर्षी नवरात्र करायचे नाही असा चुकीचा समज आहे. प्रथम वर्षाची निषिद्धे जरूर पाळावीत. उत्सव महोत्सवपूर्वक साजते करण्याऐवजी धार्मिक

विधी पूर्ण करण्याकडे लक्ष द्यावे. अष्टमीच्या दिवशी घागरी फुंकणे हा चितपावन कोकणस्थ लोकांचा विधी असतो. हा कुळधर्मापैकी एक विधी आहे. त्यावेळीही शक्ती देवतेला आवाहन करून अग्नी प्रज्वलित होतोच. ती देवता तेथे उपस्थित असते. नवमीला शस्त्रपूजन असते. याचे ऐतिहासिक महत्त्व आहे. विजया दशमीच्या दिवशी देवीचा महोत्सव असतो. यावेळी देवीस पंचामृत महाभिषेक करावा.

क) सरस्वती-पूजन सेवा

सरस्वती ही सर्वोच्च स्थानावर विराजमान झालेल्या देवतांपैकी एक आहे. सर्व प्रकारच्या विद्या देणारी, विद्यादात्री, ब्रह्मज्ञान देणारी देवता असा तिचा लौकिक आहे. शारदा किंवा सरस्वती या देवात ' रिध्दी सिद्धी ' म्हणून मानलेल्या आहेत. गणपती त्यांच्याकडून कार्य करवून घेतो. षष्ठी सप्तमिला आपण त्यांचे आवाहन करून पूजन करतो. ती हंसारूढ असल्याने ' हंसासारखी सर्वत्र विहार करते पण हंसाला नीरक्षीर विवेक असल्याने ती त्याचा वाहन म्हणून स्विकार करते. नवनव्या प्रांतात जावून नविन नविन प्रज्ञा ती आत्मसात करते.

ड) महालक्ष्मी-पूजन :

अष्टमीला आपण महालक्ष्मी पूजन करतो. ते परमेश्वराचेच रूप आहे. लक्ष्मी याचा अर्थ एका व्यक्तीकडे लक्ष्य देणारी म्हणजे तीचे भगवंताकडे लक्ष आहे. कोल्हापूरचे महालक्ष्मी मंदिर हे श्रीयंत्रावर उभे आहे. श्रीयंत्राच्या बरोबर मध्यावर देवीचा वास आहे. त्याठिकाणी कुंकूमार्चन करून श्रीसुक्ताची आवर्तने करतात. जगदंबा ही दुष्टांचा नाश करून ऐश्वर्य व ज्ञान या स्वरूपात सौभाग्य प्रदान करते. दुर्गा-महाकाली : हे शक्तीचे रूप आहे. तिचे रूप अतिशय उग्र आहे. दुष्टांचा संहार करण्यासाठीच हे उग्र रूप तिने धारण केल्या. आठ हात, गळ्यात रुद्र माळा, तोडलेल्या हातांचा मेखला असे दाखवण्याचा उद्देश हाच आहे की, कोणत्याही दिशेने संकटे आली तरी ती थोपवू शकते.

जास्त भुजा आणि जास्त मुखे तिचे महाकाय स्वरूप दाखवितात. तिच्या उपासनेने अनेक सिद्धी प्राप्त होतात. तिच्या पूजा स्थानावर जावून तिची पूजा केल्यास ती दिव्य शक्ती देते.

११} उत्थापन :

आपआपल्या कुळाचारानुसार काही कुळात नवमीला तर काही कुळात दशमीला नवरात्रोत्थापन करतात. या दिवशी देवी विजया स्वरूपात असते. म्हणजे महिशासुरावर विजय प्राप्त केल्याने आपण आनंदोत्सव साजरा करतो. गोडधोड करतो. एकमेकांच्या घरी जावून अभिष्टचिंतन करतो.

सोनेप्रदान :

पराक्रम करायला गेलेल्या देवींचे भक्तगण या दिवशी विजय मिळवून येतात पण अशी गोष्ट सांगतात, विद्यारण्य स्वामिंनी गायत्री देवीची उपासना केली ती बारा वर्षांच्या नंतर त्यांना दसऱ्याच्या दिवशी प्रसन्न झाली. तिने सोन्या मोत्याचा वर्षाव केला त्यामध्ये आपट्याची पाने होती. हल्लीच्या

कालामानानुसार सुवर्णदान देणे शक्य नाही, पण आपट्याची पाने मात्र देतात. हे सुवर्ण, पराक्रम करून आणल्याने, लहानांनी मोठ्यांना द्यायचे असते.

जप :

नवरात्रामध्ये ” जय जगदंब, श्री जगदंब ” असा देवीचा जप करावा आणि प्रार्थना करावी, ‘ हे देवी, तू बुद्धी रूपाने सर्वांच्या ठिकाणी वास कर. ॥

आपण जी व्रते आचरतो, ती आपल्या कर्तव्याचा भाग म्हणून आचरतो. त्यामध्ये मी करतो असा अहंभाव नसावा. ही व्रते आचरल्यानंतर सर्व कर्मे श्रीकृष्णार्पण करावीत म्हणजे त्यातील दोषांचे परिमार्जन होते. यावेळेस भगवंत आपली परीक्षा पहात असतो. त्यामुळे व्रतारंभ करताना परमेश्वराची शरणागत भावनेने प्रार्थना करावी व शक्तीची प्रार्थना करावी. मन स्थिर ठेवून शांत रहावे. शेवटी अपराधांची क्षमा मागून व्रत सांगता करावी.

सप्तर्षी प्रकाशन